

Gorp en Rovert, 15 augustus 2026

Arnoud-Jan Bijsterveld

Beste nabestaanden, betrokkenen en aanwezigen,

Vandaag is het vierentachtig jaar geleden dat zich op deze plek, op Landgoed Gorp en Rovert, een gruwelijk drama voltrok. In die nacht in 1942 executeerde de Duitse bezetter hier vijf mannen, van wie er vier als gijzelaars en zogeheten *Todeskandidaten* vastzaten in de gijzelaarskampen Beekvliet en Haaren. Het was de eerste fusillade van prominente Nederlanders. Twee maanden later werden nog eens drie gijzelaars omgebracht in de bossen bij Woudenberg.

We noemen hun namen:

Willem Ruijs, directeur van de Rotterdamsche Lloyd

Otto Ernst Gelder graaf van Limburg Stirum, rechter en officier van justitie

mr. Robert Baelde, secretaris van de Nederlandsche Unie

Christoffel Bennekers, oud-hoofdinspecteur van politie in Rotterdam

Alexander baron Schimmelpenninck van der Oye.

Deze executie was een wraakactie voor een mislukte aanslag door het verzet in Rotterdam en leidde tot een escalatie in de repressie door de bezetter. Steeds nieuwe en andere groepen werden hiervan het slachtoffer. In 1941 en 1942 begonnen al de deportaties van Joden en de arrestatie en executie van de eerste verzetsmensen. Vanaf de nazomer van 1942 trof de vervolging ook mensen die hulp boden door een onderduikplek of een vluchtroute te bieden, studenten, oud-militairen van het Nederlandse leger en anderen die de *Arbeitseinsatz* wilden ontlopen, leden van het gewapend en ongewapend verzet, maar ook argeloze omstanders, die uit wraak of als gijzelaar werden opgepakt en soms vermoord.

Tot onze verbijstering maken we nu mee dat zelfs in landen die wij tot voor kort als democratische staten beschouwden, intolerantie, intimidatie, repressie en vervolging hand over hand toenemen. Zelfs uit landen die wij nog maar twee jaar geleden als bondgenoten zagen, nemen mensen de wijk naar Nederland. In eigen land lijkt een wedstrijd gaande wie het beste het groeps-, partij- of eigenbelang kan aanprijzen ten koste van kwetsbare groepen in de samenleving. Met een beroep op zogenaamd verworven rechten op grond van geboorte, genoten onderwijs of vermogen claimen mensen een groter aandeel in gemeenschappelijke vrijheden, in ons land, in ons bestuur en in onze gezamenlijke welvaart. Mensen menen van elkaar te kunnen uitmaken of ze wel of niet 'echte Nederlanders' zijn.

Opkomen voor het algemeen belang, solidariteit en idealen zoals de redding van ons leefmilieu en een eerlijker verdeling van onze ontzaglijke rijkdom worden weggezet als achterhaald, 'links' en als een inbreuk op de vrijheid van het individu. Wat mensen lijken te vergeten, is dat de grote mate van individuele vrijheid die we in dit land genieten, de vrijheid om ons leven in te vullen zoals we zelf willen, juist de vrucht is van de solidariteit die na de Tweede Wereldoorlog gestalte kreeg in de verzorgingsstaat. Hierin stond en staat de overheid garant voor een eerlijker verdeling van kennis, macht en inkomen. Een gezond leefklimaat, toegang voor iedereen tot gezondheidszorg, onderwijs, een goede woning en

een sociaal vangnet vormen de fundamenten voor de vrijheid van het individu en ons aller recht op een gelukkig en gezond leven. Waar eigenbelang, meedogenloos machtsstreven en kortermijnwinst het winnen van het streven naar *the common good*, het goede voor allen, verliezen we uiteindelijk allemaal onze vrijheid.

Vorig jaar is op de Ruwenberg en Beekvliet in Sint-Michielsgestel stilgestaan bij 75 jaar Sociaal-Economische Raad en 80 jaar Stichting van de Arbeid. Deze pijlers van de verzorgings- en rechtsstaat waren het uitvloeisel van de discussies onder de Gestelse gijzelaars van alle gezindten en politieke overtuigingen. Zij tekenden de blauwdruk voor een op solidariteit gebaseerde samenleving. Om de ellende van de crisis en de antidemocratische tendensen van de jaren dertig te voorkomen, stemden toenmalig links én rechts in met een nieuwe maatschappelijke ordening. Hiervoor vormden overleg, de bereidheid tot compromissen en herverdeling van inkomen, kennis en werk het uitgangspunt. Die herinnering mag niet vervagen.

Net zomin als de herinnering mag vervagen aan de ervaringen, het lijden én de veerkracht van de gijzelaars en hun directe familieleden, van wie de nabestaanden hier vandaag opnieuw hun lot herdenken. Nu we langzaamaan de laatste ooggetuigen van de oorlogsjaren en de naoorlogse wederopbouw verliezen, is het des te belangrijker dat hun levensverhalen ons blijven inspireren.

Drie maanden geleden verloren we Marie Blommaart. Ze werd 105 jaar oud. In de Tweede Wereldoorlog was zij in het verzet actief als koerier. Na haar arrestatie zat ze vast in Kamp Haaren en Kamp Vught. Haar getuigenis, tot het laatst helder en indringend verwoord, blijft klinken in vastgelegde interviews, ook al is ze niet meer onder ons. In Nationaal Monument Kamp Vught is onlangs een onderzoek gestart naar alle gijzelaars van heel uiteenlopende pluimage die in de kampen in Haaren, Sint-Michielsgestel en Vught verbleven. Dankzij de waardevolle inzet van vooral vrijwilligers in de afgelopen jaren zijn al veel biografieën samengesteld, die een gedegen basis vormen voor dat onderzoek. Samenwerking op dat vlak blijft geboden.

Die samenwerking groeit ook als het gaat om activiteiten op het gebied van educatie over, het bezoek aan en het beheer van de plekken waarop de honderden gijzelaars en tienduizenden gevangenen van Haaren, Sint-Michielsgestel en Vught werden vastgehouden. Beheer en behoud vormen wel het lastigste chapter. Vorig jaar kon op het nippertje een onzalig besluit om de Beekvlietboerderij te verkopen en te slopen worden teruggedraaid. Een plan voor herontwikkeling is nu in de maak. Het dossier rond het in 2019 afgebrande Grootseminarie Haaren sleept maar aan. Anderzijds krijgt Nationaal Monument Kamp Vught momenteel de ruimte om de nog bewaarde delen van het voormalige concentratiekamp beter onder de aandacht te brengen, zoals de SS-kazerne en het poortgebouw of *Kommandantur*, zogeheten dadererfgoed waaraan we veelal onwetend voorbijrijden op weg naar het herinneringscentrum Kamp Vught.

Dit brengt me op een volgend punt. Ook in Nederland worstelen we met de vraag hoe we moeten omgaan met de gebouwen die werden opgetrokken of gebruikt door de bezetter en zijn handlangers. De zogeheten muur van Mussert en de bunker van Seyss-Inquart zijn bekende voorbeelden. Maar net zoals we de stemmen van inmiddels overleden ooggetuigen

hard nodig hebben om het verhaal van oorlog en repressie te kunnen blijven vertellen, geldt dat ook voor herinneringsplaatsen of *lieux de mémoire*, ook al vertellen ze soms een verhaal dat we liever niet willen horen en zien. Wie realiseert zich dat nergens in Nederland zo'n concentratie van dadererfgoed ligt als rond 's-Hertogenbosch? Behalve de kampen en gevangnissen in Haaren, Sint-Michielsgestel en Vught gaat het om de villa's in Vught en Oisterwijk waar hoge Duitse militairen verbleven. In onze kazernes huisden *Grüne* en *Sicherheitspolizei*. In 's-Hertogenbosch staan het voormalige Huis van Bewaring en de strafgevangenis aan de Spinhuiswal, waar velen verbleven voordat ze in Vught of andere kampen belandden. Het kantoor van de *Außenstelle* van de *Sicherheitsdienst* was gevestigd aan de Wolvenhoek, in het huidige stadskantoor van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Die *Außenstelle*, zo blijkt uit recent onderzoek, fungeerde als draaischijf tussen de Brabantse kampen.¹ Hier werd beslist over het lot van gijzelaars en vervolgd. Van hieruit werden de kampen en gevangnissen in Haaren en Sint-Michielsgestel aangestuurd. Hier zetelde ook SD-officier Benno Samel, ondercommandant van Haaren en Sint-Michielsgestel en belast met de portefeuille *Judensachen* ('Jodenzaken'). Over zijn ambivalente handel en wandel verscheen recent een indringend artikel.² Meer aandacht voor deze plekken lijkt me een goede zaak.

Ik rond af. Vorig jaar, in mijn afscheidsrede, bepleitte ik de hernieuwde studie van levensverhalen als een manier om het traumatische verleden – voor zover mogelijk – te verwerken, maar ook om ons denken en handelen in het heden steeds weer te herijken.³ Levensverhalen bieden inzicht in de handelingsruimte van de actoren van destijds: de vervolgd, de helpers, de omstanders, maar ook de daders. In welke omstandigheden kwamen zij tot hun keuzes? Welke opties hadden ze? In hoeverre konden ze en wilden ze de consequenties van hun handelen of niet-handelen onder ogen zien? De analyse en duiding van wat mensen is overkomen en van wat zij hebben gedaan in tijden van onderdrukking en vervolging, bieden ons inzicht in hun motieven en beweegredenen, hun dilemma's en tegenstrijdigheden, hun pragmatisme en opportunisme, én hun overlevingsdrang en veerkracht. Dat inzicht dwingt ons vervolgens onszelf af te vragen wat wij doen met onze opties en handelingsruimte.

Onderzoek naar levensverhalen, naar gijzelaars en daders, en aandacht voor en behoud van de plaatsen van herinnering zijn een bittere noodzaak in onze verwarrende tijden, als inspiratiebron en als waarschuwing.

¹ Zie [Gedenkplaats kamp Haaren < Personen < Inleiding kampbewaking](https://www.gedenkplaatskamphaaren.nl/personen/inleiding-kampbewaking/) ofwel <https://www.gedenkplaatskamphaaren.nl/personen/inleiding-kampbewaking/> (geraadpleegd 5 augustus 2026).

² Jos Sinnema, 'De nazi die Joden liet gaan', *Historisch Nieuwsblad* nr. 5 (8 mei 2026) 72-78.

³ Arnoud-Jan Bijsterveld, 'Radicaal voor het levensverhaal. Geschiedenis als narratieve verwerking', *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 42 (2025) 98-123 (verschenen 2026); op <https://platform.openjournals.nl/NHJ/article/view/27228/27934>.